

crkva u svijetu

MIŠLJENJA

VJERONAUKE U ODGOJNO-OBRAZOVNOM PROCESU — DA ILI NE?

Ivan Grubišić

Uvodne napomene

Mlada demokracija u Republici Hrvatskoj uspostavljena poslije prvih slobodnih i višestranačkih izbora prošle godine suočava se s mnogim i raznovrsnim izazovima. Više je nego očita želja i nastojanje da se s demokratskim promjenama pristupi cjelokupnoj društvenoj preobrazbi u svim područjima života, pa tako i na odgojno-obrazovnom području. Vjerujući da je idejno-duhovna i moralno-stručna preobrazba i najpotrebnija, određene se smjernice sprovode; druge su najavljene, među njima i uvođenje vjeronauka u školske klupe. O uvođenju tog predmeta u školu — bez zasad određenog naziva i sadržaja želimo predmetnoj raspravi dati svoj doprinos.

Smisao i cilj demokratskih promjena

Očekivati je da će smisao i cilj demokratskih promjena biti u prevladavanju i izlasku iz mnogih monologa i monopola, kroz slobodan i ravnopravan dijalog, u društvo istinskog pluralizma gdje je i polazište i cilj čovjek. Iz deklarativnog i normativnog opredjeljenja treba težiti hrabro i dosljedno realizaciji istih stavova u životnoj svakidašnjici.

Tom cilju, ne na zadnjem mjestu, trebaju pridonijeti i reformirani školski programi. Inicijativu da škola otvori vrata i religijskim sadržajima — vjeronauku — potrebno je svestrano analizirati. Naime, i sama inicijativa unijela je naglašenu polarizaciju i oprečna stajališta kako u Crkvi tako i u društvu. Mišljenja smo, da su mnoge pretpostavke i razmišljanja od kojih se je polazilo u opredjeljivanju za ili protiv vjeronauka u školskim klupama upitne i neargumentirane. Dobiva se dojam da se je postupalo po onoj: mi ne znamo što hoćemo, ali što hoćemo to hoćemo odmah. Izostao je studiozniji pristup, svestranija analiza, povijesno pamćenje i svijest o suvremenim događajima u vezi religijsko-religioznog fenomena.

Ponajprije je činjenica da je naše društvo višestruko složeno: nacionalno, konfesionalno i svjetonazorski, a da nam je škola svima zajednička. Bilo koji svjetonazor kao čovjekovo slobodno opredjeljenje u demokratskim i slobodnim društvima trebao bi ostati izvan službenih institucija društva, čovjekova osobna stvar. I religijsko opredjeljenje, kao i djelovanje vjerskih institucija, treba biti odvojeno od službenih institucija države i društva. Živko Kustić je u tom vidu napisao: »stvarno treba sprovoditi rastavu Crkve od države sa svim pravima slobodne Crkve u slobodnoj državi. Da se ljudi nauče da je čovjek slobodan, da može vjerovati što hoće, potpuno izbaciti svaku stranačku politizaciju Crkve, svako mjerenje ljudi prema vjeri. To nije samo pitanje vjeronauka kao takvog. To je pitanje aktualizacije pluralizma.« u tom pogledu školu treba sačuvati neutralnom s obzirom na svjetonazor. Prošli smo iskustvo s marksističkim i ateističkim svjetonazorom koji je zarobio školstvo tezo o »znanstvenom« tumačenju života i događaja i postigao dobro poznate »rezultate«. Nadamo se, da je otišao bez povratka. Neki su vidjeli ili vide uvođenje vjeronauka u škole kao novo »znanstveno« jedoumlje samo s drugačijim predznakom. Svjetonazorsko opredjeljenje učenika, odnosno, odgajanje za ta opredjeljenja, po našem mišljenju, ne bi spadali na školu, školski program, pa ni školski prostor. S obzirom na poznavanje određenih svjetonazora i njihova učenja, vrednovanja i stavove, škola bi morala dati takvu objektivnu informaciju kakvu bi dali oni koji tim svjetonazorima pripadaju. Pružanja znanja i najširih moralnih i humanističkih okvira zadatak je škole, a na učeniku je da odlučuje. Jasno je da u takve okvire apsolutno pripada i religijska kultura, ali samo kao jedan od mogućih svjetonazora koji bi se u školskoj materiji pojavljivao ravnopravno s ostalima.

Strah za neutralnost i autonomiju škole proizlazi iz nerazlikovanja — kad se o religiji govori — što spada na religijsku kulturu poznavanja religijskoga, a što na religioznu kulturu življenja religijskoga. U vjerskim školama trebalo bi dati objektivnu informaciju o ateističkom svjetonazoru, kao što je u ateističkim ustanovama također trebalo davati objektivnu informaciju o religijskom svjetonazoru ili svjetonazorima. U civilnoj, laičkoj državi, kao i u državnoj-laičkoj školi ni jedan svjetonazor ne smije imati monopol, jer demokracije bez pluralizma ideja i svjetonazora zapravo i nema.

Posebnosti religijsko-religioznog fenomena

Religijsko-religiozni fenomen star je koliko i sam čovjek. Pratio je čovjeka tako vjerno da će autori knjige *Religije svijeta* napisati: »Koliko god se dugo vratiti u povijest, čak i prije prvih pisanih spomenika, postoji dokaz da je religioznost bila ključni aspekt života.« Čovjekova religijska svijest i njegovo religiozno ponašanje prethodili su njegovoj pismenosti, organiziranom školstvu i odgojno obrazovnim institucijama. Bog je stvorio čovjeka, a religijsku svijest i religiozno ponašanje otkriva, živi i tako na druge prenosi sam čovjek, vjerska zajednica, institucija života. Religija i religioznost, kao i sama vjera, povijesne su kategorije, a samo je čovjek (tako u kršćanstvu vjerujemo) povijesno-natpovijesna-metafizička danost: »Slika Božja«.

Čovjekova religijsko-religiozna kultura najprošireniji je vid čovjekova kulturnog ponašanja. Ona ima i svoj poseban racionalno-filozofski i psihološko-sociološki, antropološki identitet, svoju posebnost i nesvedivost na bilo koji drugi oblik čovjekova kulturnog promišljanja, vrednovanja i ponašanja. Tretirati stoga religiju ili je izjednačavati s nekim drugim oblicima čovjekova kulturnog ponašanja, stavljati je u određene okvire pedagoško-psihološkog i školničkog sustava, a izdvojiti je iz života i životnosti — primarne zajednice obitelji — sociološkog okvira, znači dirnuti u njezin identitet i omogućiti njezino događanje. Tu se kriju primarni neuspjesi svih doktrina pa i vjeronauka.

Religijsko-religiozni fenomen veoma je složen, slojevit i višeznačajan. Zahtijeva interdisciplinarni pristup ako se želi istinski spoznati i izreći u znanstvenim kategorijama, a tako malo zahtijeva ako se religioznost živi. U određenim segmentima taj je fenomen jednostavan kao sam život, a u drugim neizreciv i neizkaziv kao i sam čovjek. Ono što se u njemu može naučiti znati toliko je nevažno, uvjetno rečeno, da religioznosti i nema, ona ne živi. Religioznog nema gdje postoji samo poznavanje religijskoga. Filozof, psiholog i sociolog religijskoga mogu imati — i često imaju zavidnu religijsku kulturu i znati sve o religijskom, a da nisu religiozni, religiozno se ne ponašaju. Bitno je stoga razlikovati religijsku od religiozne kulture. U znanstvenom pristupu, premda se one u životu često poistovjećuju, međusobno prožimaju, ali nerijetko i pojavljuju i uprisutnjuju, jedna bez druge. Tu se nalazi razlika između vjerske kulture, ako nam vjersko znači sinonim za religijsku, i vjerničke kulture ponašanja, gdje vjerničko postaje sinonim za religiozno. U tom vidu i smislu religijska kultura (vjerska) mogla bi biti predmet u nastavnom procesu odgoja i obrazovanja, a religiozna-vjernička ni u kojem slučaju. Izbaciti religijsku kulturu iz obrazovanja, a koja spada u najbogatiju i najznačajniju kulturnu baštinu čovječanstva, spada u sektaško-kulturni barbarizam. Isto tako treba reći da bi nametanje religiozne kulture ponašanja, vjerovanja i vrednovanja također bio, u najmanju ruku, čin protiv čovjekovog slobodnog opredjeljenja i Božjeg milosnog utjecaja.

Kad religijsko-religiozni fenomen promatramo u suodnosu sa sociološkim okvirima utjecaja i međusobnog prožimanja — a to ovaj rad želi

prvenstveno i biti — opet nailazimo na posebnost i paradokse koje ne nalazimo tako izražene u drugim vidovima čovjekova suodnosa s društvenim uređenjima i političkim sustavima. Sve je varijacije poistovjećenja, distance i otvorenih sukoba religiozan čovjek isprobao s političkim uređenjima, kako kroz svoj povijesni hod, tako i u suvremenim događanjima. Čini nam se gotovo kao pravilo — barem što se kršćanstva tiče — što se je više poistovjećivalo s političkim uređenjima da je bilo neuvjerljivije u svom poslanju, što je imalo više društvenih privilegija, to je manje svjedočilo svoju životnost. Vrijedi i obratno. Vrijedi to i danas. U suvremenim društvima školskog vjeronauka i demokratskog pluralizma procesi dekristijanizacije i sekularizacije društva (u vidu reduciranja vjerničke religiozne prakse) prisutniji su nego u zemljama komunističkog jednoulja (uz određene iznimke). Crkva ne bi smjela zaboraviti svoja poslanja i povijesno sjećanje, ni neposredna iskustva. Ideal bi trebao biti i pravilo: slobodna Crkva u slobodnoj državi.

Posebnost proizlazi i u pristupu odnosno u metodi, a što nije nevažno, kad se radi o Crkvi i školi, o religioznoj ili religijskoj kulturi. U religioznoj kulturi ili vjeronauku važna je isključivo istina autoriteta (Bog, Crkva itd.) a u religijskoj kulturi autoritet istine (znanstvena metoda). Istina autoriteta počesto je u životu važnija i presudnija od autoriteta istine, ali taj autoritet je takav samo za onoga tko ga prihvaća, u nj vjeruje, a za druge ne. U religiji treba, koliko je to god moguće, razlučiti ono što spada na religijsku kulturu od onoga što pripada religioznoj kulturi. Jedan od kriterija bi bio mogućnost primjenjenosti jedne ili druge metode. Tako bi u sadržaj religijske kulture ušli, među ostalim: religijski sadržaji, religijske moralne norme, religijski obredi institucije kao i religijski motivi u književnosti, likovnoj umjetnosti itd.

Religiozna kultura je kultura življenja, ponašanja i vrednovanja. Religiozna kultura može pretpostavljati religijsku kulturu-poznavanja religijskoga ali i ne mora. Religiozna kultura ponašanja temelji se na Božjem autoritetu i stječe se življenjem i prenosi iskustvom i svjedočenjem.

Neutemeljene pretpostavke o ulozi vjeronauka

Može se pretpostaviti da je prijedlog o uvođenju vjeronauka u škole, proizašao iz želje da se i na taj način što prije izađe iz krize u kojoj se društvo nalazi. U tom vidu prijedlog bi trebalo podržati ali i skrenuti pažnju da naša kriza nije jedino i prvenstveno kriza prouzročena jednim faktorom utjecaja već mnogim i raznovrsnim čimbenicima civilizacijskog karaktera. Među ostalim, uslijed mnogih, brzih i dubokih promjena u društveno-ekonomskoj sferi života, a onda i u političkoj represiji i idejnom jednoulju prethodnog sistema.

Iz dosadašnjih rasprava i mišljenja o ulozi Crkve u društvu, pa i o uvođenju vjeronauka u škole, provlači se bilo implicite ili eksplicite teza kako je Crkva bila sistemski onemogućavana da bilo što radi ili na bilo što utječe. Sada, nakon uspostave demokracije, širom joj se otvaraju vrata i namjenjuje uloga, gotovo nezamjenjivog čimbenika, u prelamanju i izlasku iz, prvenstveno, idejne i moralne krize društva. Ovakva teza mnogostruko je neargumentirana, za samu Crkvu neprihvatljiva i optužujuća. Da, Crkva je izgubila službeno i legalno društvenu ulogu i utjecaj, izbačena iz institucija sistema pa i iz škole, ali ona tim nije postala postojati, raditi, trpjeti, moliti i umirući svjedočiti ali i griješiti. (Ja bh rekao da će joj u povjesti to biti ponajsvjetlije stranice.) Zamjena teza, da će povlaštena Crkva biti autentičnija od progonjene i uspješnija od trpeće, znači zaboraviti identitet Crkve i povijesno pamćenje. Poruke se ne prenose preko institucija sistema nego institucije života. Vjeru, nadu, ljubav, moral itd. neće vratiti sredstva priopćavanja u život pa ni škola, već življenje iz vjere, nade, ljubavi itd. Da je Krist vjerovao u efikasnost institucija sistema i u sredstva priopćavanja, čekao bi s utjelovljenjem još 2.000 godina (što je to prema vječnosti) i koristio TV ekrane. Bojim se da bi tada bio samo manipulator, a ne i Spasitelj i prijatelj čovjeka. Zabluda i nemoć marksizma započela je kad se počeo učiti u školskim klupama i sredstvima priopćavanja!

Kriva je pretpostavka kod odgovornih, bilo da se radi o razmišljanjima u Crkvi ili Državi, da će se postići značajan, ako ne i presudan pomak u društvu, a posebno među mladima uvođenjem vjeronauka u škole. Prosvjetiteljska utopija da će isključivo spoznajna informacija i racionalistički pristup odigrati značajnu ulogu — svojevrsna indoktrinacija — pokazalo se da je, kako u povijesti općenito tako i u marksizmu, neutemeljeno razmišljanje; demantirano je od samog života.

Iskustva u određenim zemljama zapadne Europe gdje postoji školski vjeronauk toliko su upitna — da se traže drugačija rješenja. Ne bi bilo dobro da njihova prošlost postane naša sadašnjost pa i budućnost.

Posebno je neutemeljeno mišljeje da će predmeti sami po sebi mjenjati situaciju, a ne nastavnici i profesori. I to, jedan, pa bio to i svećenik. Sve navedeno još više postaje upitno kad se taj predmet uvede kao izboran ili fakultativan. Za vjerike je to tako važno koliko i vjera, i to ne može biti izborno ili fakultativno, a prema izbornim predmetima znamo kako se đaci odnose.

Pojmovi i nazivi nisu nevažni

Religija je jedan od najtežih fenomena s kojim se je znanost suočila i pojmova koje bi trebalo stručnije odrediti. Posebno je teško zato što i u crkvenim dokumentima, stručnim i znanstvenim radovima s područja religije — a posebno u svakidašnjem razgovoru ili napisima — ne postoji ni minimum pojmovne određenosti i discipline upotrebe pred-

metne terminologije. Mogla bi se napisati zasebna rasprava o pojmovnoj zbruci u pisanju u školskom vjeronauku koju smo pratili u tisku. Bistrenje pojmova je neophodno potrebno i preduvjet je za stručniji i sistematskiji rad i dogovaranje.

Ova rasprava nema za cilj cjelovitiju eksplikaciju terminologije u sociologiji religije i inače kad se o religiji radi. Želimo ponuditi samo neke pojmove i izričaje kojima bi trebalo dati određenije i određeno značenje. U tom vidu predlažemo, kad se radi o pojmu vjeronauk, slijedeća razlikovanja: 1. *Župski vjeronauk* — pod tim treba podrazumjevati organiziranu pouku u vjeri ili odgoj u vjeri koju sama Crkva održava u svojim prostorima, vjeronaučnim i župskim dvorima itd. 2. *Vjeronauk u školi*: održavanje pouke o vjeri u školskim prostorima od same Crkve, a bez uključenja toga predmeta u školsku satnicu. To je zapravo župski vjeronauk koji se zbog određenih okolnosti ne može održavati u župskim prostorima, bilo da te prostore crkva nema ili radi djece, jer im je to prikladnije. 3. *Školski vjeronauk* jest vjeronauk ili pouka u vjeri (ili neki drugi naziv) uključen u školsku satnicu kao izborni ili fakultativan predmet.

Ako bi se opredijelili za naziv religija, nužno bi trebalo razlikovati slijedeće: Pod nazivom 1. *Religijska kultura* trebalo bi podrazumijevati sve ono što spada u religijsku kulturnu baštinu čovječanstva, pojedinih konfesija ili pojedinih naroda. To je ono što se znanstvenom metodom može evidentirati, klasificirati i naučiti. To je znanje o religijskom — poznavanje religijskog — bez obzira da li se u to vjeruje i u skladu toga ponaša. Ti sadržaji trebali bi biti predmet učenja, pa i školske satnice, obvezatan predmet. — 2. *Religiozna kultura* jest kultura vjeronauka, vrednovanja i ponašanja u duhu određenih religijskih opredjeljenja. Tu je važna istina autoriteta, tzv. teološka metoda pristupa. To je odgoj iz vjere i za vjeru kako pojedine religije naučavaju. To ne bi spadalo na školu, jer je to kultura življenja i jedino institucija života autentično je prenosi i svjedoči.

Sinonimi u našem hrvatskom jeziku za religijsku, odnosno religioznu kulturu bili bi: *vjerska kultura* za religijsku, a *vjernička kultura* za religioznu kulturu, premda su prisutne i neke razlike u naglasku pa i značenju, ali boljih rješenja za sada nemamo.

Odgoj u vjeri — to je poželjan naziv za župski vjeronauk ili školski vjeronauk izbornog i konfesionalnog tipa.